

Т. А. НАВАГРОДСКІ

КРЫНІЦЫ ЭТНАЛАГІЧНАЙ НАВУКІ

Поспех любога навуковага даследавання ў рашаючай ступені залежыць ад таго, якія крыніцы былі выкарыстаны даследчыкам для яго ажыццяўлення. Этналагічная навука карыстаецца разнастайнымі крыніцамі. Усе этналагічныя крыніцы можна падзяліць на матэрыяльныя (рэчавыя) прадметы культуры і пісьмовыя тэксты. Да ліку рэчавых крыніц адносяцца калекцыі этнаграфічных музеяў, помнікі гісторыі культуры, традыцыйныя прадметы хатняга побыту (народныя стравы, традыцыйнае адзенне, прадметы хатняга ўжытку і інш.). Такія крыніцы ў этналогіі яшчэ называюць артэфектамі, таму што яны выступаюць як рэшткі, фрагменты вывучаемага аб'екта ці факта.

Пісьмовыя тэксты як крыніца змяшчаюць у сабе адлюстраванне тых ці іншых бакоў этнічнага аб'екта, якое цікавіць даследчыка. Іх яшчэ называюць мемаратамі (ад лац. *memoria* — памяць), таму што ў іх зафіксаваны звесткі, якія ўтрымліваліся спачатку ў чалавечай памяці. Гэта вялікая катэгорыя этналагічных крыніц уключае ўсе віды пісьмовых звестак, разнастайныя запісы і іншыя матэрыялы фіксацыі дадзеных (гуказапіс, відэаздымка), малюнкi і іншыя дакументальныя матэрыялы.

Прыцягненне тых ці іншых крыніц абумоўлена тэмай, мэтай і задачамі даследавання. Праца з этналагічнай крыніцай пачынаецца перш-наперш з крытычнага разгляду дадзенай крыніцы. Навуковасць любога даследавання вызначаецца строгасцю і стараннасцю крыніцзнаўчага аналізу. Галоўная задача крытыкі крыніцы заключаецца ў тым, каб высветліць, ці змяшчае яна этналагічныя звесткі, і калі так, то ў якой ступені іх можна выкарыстаць для навуковага даследавання. Неабходна высветліць паходжанне крыніцы, яе аўтара (калі такі ёсць), як крыніца ўзнікла ці была створана, у якой ступені яна заслугоўвае даверу. Няцяжка пераканацца ў тым, што матэрыялы аб ежы, адзенні, упрыгожваннях, жыллі, пабудовах і інш., якія падаюцца ў працы вядомага беларускага этнолага XIX ст. М. Я. Нікіфароўскага «Нарысы прастанароднага жыцця-быцця ў Віцебскай Беларусі і апісанне прадметаў ужытку: Этнаграфічныя дадзеныя» (1895), уяўляюць сабой крыніцу, якая выклікае поўны давер даследчыкаў. Аўтар сам жыў на тэрыторыі Віцебшчыны, добра ведаў жыццё народа, больш за дваццаць гадоў збіраў этнаграфічныя матэрыялы, неаднаразова ўдакладняў атрыманыя дадзеныя. І наадварот, дылетанцкія сачыненні падарожнікаў, купцоў і іншых назіральнікаў побыту і нораваў народа, хоць у іх часам і ёсць карысныя звесткі, патрабуюць насцярожаных адносін, аддзялення дакладных звестак ад выдумак і фантазій.

Спецыфіку этналагічных даследаванняў складае выкарыстанне ў якасці важнай крыніцы матэрыялаў палявых этналагічных даследаванняў або экспедыцыйных матэрыялаў. Палявымі этналагічнымі матэрыяламі называюць такія матэрыялы, якія сабраны самім даследчыкам па спецыяльна распрацаванай праграме ў ходзе этнаграфічных экспедыцый. Выкарыстанне ў навуковых этналагічных працах палявых матэрыялаў, сабраных самім аўтарам, значна павышае навуковую вартасць такіх прац. Работа ў экспедыцыі надзвычай складаная і ўключае наступныя віды: асабістыя назіранні і фіксацыя матэрыялаў назірання, гутарка з мясцовымі жыхарамі (інфарматарамі) з мэтай выяўлення і фіксацыі дадзеных аб розных аспектах матэрыяльнай (пасяленнях, жыллі, адзенні, кулінарыі, прыладах працы і інш.), сацыяльнай (сям'і, грамадскіх традыцыях, звычаях, аб'яднаннях і інш.) і духоўнай (народных ведах, мове, фальклоры) культуры. Спецыфіка крыніц, атрыманых у ходзе экспедыцый, заключаецца ў тым, што яны ствараюцца самімі даследчыкамі ў час экспедыцыйнай работы. Таму вартасць такіх крыніц у значнай ступені залежыць ад падрыхтаванасці самога даследчыка да правядзення такой адказнай работы.

У беларускай этналогіі выкарыстанню палявых этналагічных матэрыялаў у якасці крыніцы надавалася вялікая ўвага на працягу ўсёй яе гісторыі. На матэрыялах экспедыцый грунтуюцца фундаментальныя працы этнолагаў XIX — пачатку XX ст. Е. Р. Раманава, А. Я. Багдановіча, М. Я. Нікіфароўскага, П. В. Шэйна, Я. Ф. Карскага, І. Сербавы, А. К. Сержпутоўскага і інш. Беларускія этнолагі другой паловы XX ст. таксама свае даследаванні ажыццяўлялі на аснове матэрыялаў палявых этналагічных даследаванняў (працы М. Я. Грынבלата, Л. А. Малчанавой, В. М. Бялявінай, Г. М. Курьловіч, Г. І. Каспяровіч, Л. В. Ракавай, Т. І. Кухаронак і інш.).

Этналагічныя даследаванні, як правіла, рэдка будуць на аснове адной якой-небудзь крыніцы. Часцей за ўсё этнолагі, вывучаючы навуковую праблему, выкарыстоўваюць у ходзе работы розныя крыніцы. Прычым часта прыцягваюць да аналізу матэрыялы многіх сумежных дысцыплін. Дадзеныя гэтых галін ведаў служаць карыснымі крыніцамі пры ажыццяўленні этналагічных даследаванняў. Прыкладам удалага выкарыстання комплексу розных крыніц для вырашэння важнай навуковай праблемы з'яўляецца даследаванне сучаснага беларускага этнолага М. Ф. Піліпенкі па праблеме этнагенезу беларускага народа.

Вучоны ўсебакова вывучыў айчынныя і замежныя публікацыі, разнастайныя першакрыніцы (старажытныя летапісы, дадзеныя археалогіі, усходнеславянскай этналогіі і фалькларыстыкі, антрапалогіі, мовазнаўства, эканамічнай і палітычнай гісторыі сярэднявечча і інш.). Пастаянна супастаўляючы дадзеныя розных крыніц, даследчык прыйшоў

152

да новых высноў, якія ўяўляюць значную цікавасць для навукі і ўзбагачаюць нашы веды і ўяўленні па дадзенай праблеме.

Важнай з'яўляецца яшчэ адна група крыніц, якую стварае нацыянальная мастацкая (творчая) інтэлігенцыя. Этнічная інфармацыя прадстаўлена ў мастацкай літаратуры (дастаткова прыгадаць творы Я. Коласа, Г. Гарэцкага, У. Караткевіча, у якіх змешчаны шматлікі этналагічны матэрыял), газетах, часопісах, перадачах радыё і тэлебачання, творах жывапісу і скульптуры. Усе яны могуць быць вывучаны з этналагічнага пункту погляду і ў сучаснай навуцы нярэдка служаць крыніцай цікавых і важных звестак.

153